

BOOKA.

Knjiga **192**

LEJLA SLIMANI
GLEDAJTE KAKO PLEŠEMO
ZEMLJA DRUGIH
Drugi deo

Naslov originala
Leïla Slimani
Regardez-nous danser
Le pays des autres, 2
© Éditions Gallimard, 2022.

ZA IZDAVAČA
Ivan Bevc
Nika Strugar Bevc

© za srpsko izdanje

BOOKA

11000 Beograd, Cara Dušana 68

office@booka.in

www.booka.rs

IZVRŠNA UREDNICA

Sanja Bogičević

PREVOD S FRANCUSKOG

Olja Petronić

LEKTURA

Vesna Kalabić

KOREKTURA

Nevena Bojčić

PRELOM

Bodin Jovanović

DIZAJN KORICA

Monika Lang

ŠTAMPA

DMD štamparija

Beograd, 2023.

Sva prava zadržana.

Nijedan deo ove knjige ne može se koristiti
niti reprodukovati u bilo kom obliku bez pismene
saglasnosti izdavača.

LEJLA SLIMANI
GLEDAJTE KAKO PLEŠEMO

ZEMLJA DRUGIH
Drugi deo

Prevela Olja Petronić

Bauntiju, bez koga ništa ne bi bilo moguće

INDEKS LIKOVA

Matilda Belhadž: rođena 1926. godine u Alzasu. Upoznaje Amina Belhadža 1944, kada je njegov puk bio stacioniran u njenom selu. Udaje se za njega 1945. pa mu se godinu dana kasnije pridružuje u Meknesu, u Maroku. Nakon tri godine provedene u porodičnoj kući u medini¹, u srcu četvrti Berima, nastanjuju se na farmi i Matilda rađa dvoje dece, Ajšu i Selima. Dok njen muž mukotrpno radi ne bi li od te farme napravio napredno gazdinstvo, ona otvara ambulantu u kojoj leči seljake iz okoline. Po dolasku u Maroko naučila je arapski i berberski, pa se uprkos teškoćama i opiranju nekim tradicijama, naročito onima koje se tiču statusa žena, vezala za tu zemlju.

Amin Belhadž: rođen 1917. kao sin Kadura Belhadža, prevodioca u kolonijalnoj vojsci, i Mujlale. Amin je njihovo najstarije dete i postaće glava porodice nakon očeve smrti 1939. godine. Od Kadura je nasledio zemlju, ali na početku Drugog svetskog rata odlučuje da stupi u spahijski puk. Zajedno sa svojim ađutantom Muradom zarobljen je

¹ Stari deo grada. (Prim. prev.)

i poslat u logor u Nemačkoj, odakle uspeva da pobegne. Matildu upoznaje 1944. i ženi se njom u crkvi u Alzasu 1945. Pedesetih godina, dok Maroko potresaju nemiri, predano se posvećuje farmi i sanja da od nje načini napredno gazdinstvo. Kao zaljubljenik u agronomiju i moderne tehnologije, razvija nove sorte agruma i maslina. Nakon godina i godina nedaća, u savezu s mađarskim lekarom Draganom Palošijem konačno uspeva da ostvari profit.

Ajša Belhadž: rođena 1947. godine. Ajša je Matildina i Aminova kćerka. Obrazuje se u katoličkoj školi, u kojoj dobija izvrsne ocene. Iako zagonetno i divlje dete, ona je ponos svojih roditelja.

Selim Belhadž: rođen 1951. godine. Selim je Matildin i Aminov sin. Majčin mezimac, takođe se obrazuje u kolonijalnoj školi.

Omar Belhadž: rođen 1927. godine. Omar je jedan od Aminova dva brata. Tokom detinjstva i rane mladosti, prema najstarijem bratu oseća mešavinu divljenja i mržnje. Pre svega mu zamera što je služio u francuskoj vojsci i što je ljubimac njihove majke Mujlale. Nasilna je i impulsivna ličnost, zbližava se s nacionalistima tokom Drugog svet-skog rata. Pedesetih godina se angažuje sve više i organizuje nasilne akcije tokom događaja koji su prethodili nezavisnosti.

Džalil Belhadž: rođen 1932. godine. Džalil je najmlađi od tri brata Belhadž. Zbog prokletstva koje okružuje Mujlalinu porodicu, pati od mentalne bolesti. Živi zatvoren u svojoj

sobi i ne može da prestane da se gleda u ogledalu. Kada se njegova majka usled bolesti nastani na farmi, njega pošalju u Ifran kod strica. Počinje da odbija hranu i umire od gladi 1959. godine.

Mujlala Belhadž: rođena početkom XX veka. Mujlala se udaje za Kadura Belhadža. Potiče iz porodice koja pripada srednjoj klasi, nije naučila ni da čita ni da piše. Među njenim precima mnogi su patili od mentalnih bolesti – goli su šetali ulicama ili razgovarali s duhovima. Rodila je sedmero dece, od kojih će četvoro preživeti: Amin, Omar, Džalil i Selma. Nežna i hrabra majka, prema najstarijem sinu oseća istinsko divljenje, a divi se i snahi Matildi zbog njene slobode i obrazovanja. Oko 1955. godine pokazuje prve simptome mentalne bolesti bliske demenciji. Tada napušta kuću u Berimi, u medini u Meknesu, i poslednje godine života provodi na farmi. Umire nekoliko meseci pre svog sina Džalila, 1959. godine.

Selma Belhadž: rođena 1937. godine. Selma je Aminova, Omarova i Džalilova sestra. Majka je obožava, ali je to dete blistave lepote pod stalnim nadzorom svoje braće, a Omar je i fizički zlostavlja. Slaba je učenica i redovno beži s časova, a u proleće 1955. godine upoznaje mladog pilota Alena Krozjera, s kojim ostaje trudna. Da bi izbegao skandal i gubitak časti, Amin je udaje za svog bivšeg ađutanta Murada. Selma rađa devojčicu Sabah 1956. godine.

Murad: rođen 1920. Potiče iz malog sela udaljenog osamdeset kilometara od Meknesa. Godine 1939. stupa u vojsku

i šalju ga na front, gde postaje ađutant Aminu, tada oficiru. Prema svom komandantu gaji snažna i tajna ljubavna osećanja, a na Matildu je ljubomorana. Na kraju rata odlazi u Indokinu s marokanskim jedinicama. Zgađen nasiljem, dezertira i uspeva da stigne do Maroka i pronađe Amina. Zaposlen kao nadzornik na imanju Belhadževih, svoj posao obavlja čvrstom rukom, a radnici ga mrze. Selmom se ženi 1955. godine.

Monet Bart: rođena 1946. godine. Monet je kćerka Emila Barta, avijatičara iz baze u Meknesu. Kao učenica katoličke škole, zbližava se s Ajšom. Dve devojčice postaju najbolje prijateljice i poveravaju se jedna drugoj. Njen otac Emil umire 1957. godine.

Tamo: kćerka Ito i Ba Miluda, dvoje radnika koji žive u zaseoku u blizini farme. Postaje sluškinja na gazdinstvu odmah po Matildinom dolasku. Iako gazdarica Alzašanka grubo postupa prema njoj, na kraju je našla mesto za sebe u toj porodici u kojoj će raditi do kraja života.

Dragan Paloši: mađarski ginekolog jevrejskog porekla. Za vreme rata sklonio se u Maroko sa ženom Korin. Nakon lošeg iskustva na klinici u Kazablanki, odlučuje da se nastani u Meknesu, gde otvara privatnu ordinaciju. Godine 1954. predlaže Aminu da se udruže i izvoze pomorandže u Evropu. Prema Matildi oseća prijateljstvo i divljenje, pa će joj priteći u pomoć kada potrebe njene ambulante budu prevazišle njene mogućnosti. Uzima Ajšu pod svoje i tokom celog njenog školovanja poklanjaće joj knjige i pomagati joj da utoli žeđ za znanjem.

Korin Paloši: Draganova supruga, poreklom iz Denkerka. Veoma je senzualna, u muškarcima budi žudnju, a u ženama zazor. Pati što nema dece i u Meknesu živi relativno usamljeno.

PRVI DEO

Doba u kojem živim ne uzima u obzir ono što sam, nameće mi ono što mu se dopada da mi nametne. Dozvolite mi da zanemarim činjenice.

Boris Pasternak

Matilda je kroz prozor posmatrala vrt. Svoj bujni i neuredni, gotovo prostački vrt. Njenu osvetu štedljivosti, na koju ju je muž u svemu drugom primoravao. Dan tek što je svanuo, a sunce se, još stidljivo, probijalo kroz lišće. Tu je jakaranda čiji se svetloljubičasti cvetovi još nisu otvorili, te stara žalosna vrba i dva avokada koja su se povijala pod težinom plodova koje niko nije jeo, pa su trulili u travi. Vrt nikad nije lepši nego u to doba godine. Bio je početak aprila 1968, a Matilda je pomislila kako Amin nije slučajno izabrao taj trenutak. Ruže koje je naručila iz Marakeša procvetale su nekoliko dana ranije, pa je u vrtu lebdeo svež i prijatan miris. U podnožju drveća širili su se žbunovi afričkog ljiljana, dalija, bokori lavande i ruzmarina. Matilda je govorila da ovde sve raste. Za cveće je ova zemlja bila blagoslovena.

Već je do nje doprla pesma čvoraka, a ugledala je i dva kosa kako skakuću u travi i kljucaju zemlju narandžastim kljunovima. Jednom od njih je perje na glavi bilo belo i Matilda se zapitala da li mu se drugi kosovi rugaju ili je, naprotiv, zahvaljujući tome ova ptica nesvakidašnje biće koje njegovi srodnici poštuju. „Ko zna“, pomisli Matilda, „kako žive kosovi.“

Čula je zvuk motora i glasove radnika. Na stazi koja vodi u vrt iskršlo je ogromno i žuto čudovište. Najpre je videla metalnu ruku i na kraju te ruke džinovsku mehaničku lopatu. Naprava je bila toliko široka da se s mukom provlačila između drvoreda maslina, a radnici su izvikivali uputstva vozaču bagera koji je kidao grane u prolazu. Mašina se najzad parkirala i mir se vratio.

Taj vrt je bio njena jazbina, njeno utočište, njen ponos. U njemu se igrala sa svojom decom. Dremali su po podne pod žalosnom vrbom i pravili piknike u hladu brazilskog kaučukovca. Naučila ih je da otkriju životinje koje su se skrivale među drvećem i žbunjem. Čuka i šišmiše, kameleone koje su krili u kartonskim kutijama i ponekad puštali da im umru pod krevetima. A kada su joj deca odrasla, kada su se umorila od njenih igara i njene nežnosti, tu je dolazila da zaboravi samoću. Sadila je, kresala, sejala, presađivala. Naučila je da u svakom satu dana prepozna pesmu ptica. Kako je mogla sada da sanja o haosu i razaranju? Da želi uništenje onoga što je volela?

Radnici su ušli u vrt i zaboli kočice tako da obrazuju pravougaonik od dvadeset metara sa pet. Pazili su da krećući se ne izgaze cveće gumenim čizmama i ta je pažnja, dirljiva ali nepotrebna, raznežila Matildu. Mahnuli su vozaču bagera, a on je bacio cigaretu kroz prozor i pokrenuo motor. Matilda je poskočila i zažmurila. Kada je otvorila oči, ogromna klešta zarivala su se u tlo. Ruka nekog džina prodirala je u crnu zemlju i oslobađala miris mahovine i humusa. Čupala je sve što joj se našlo na putu, pa se, kako su prolazili sati, obrazovalo povisoko brdašce od zemlje i kamenja na kojem je počivalo beživotno žbunje i obezglavljeno cveće.

Ta gvozdena ruka bila je Aminova. To je Matilda mislila tog prepodneva koje je provela nepomično stojeći na prozoru dnevne sobe. Začudila se što njen muž nije želeo da prisustvuje toj predstavi i vidi kako jedna za drugom padaju biljke i drveće. Tvrдио je da rupa može da bude samo tu. Da treba kopati u podnožju kuće, na najosunčanijem delu placa. Da, tamo gde se nalazio ljiljan. Tamo gde je nekad rasla limorandža.

Najpre je odbio. Zato što nije imao novca za to. Zato što je voda velika retkost i dragocenost koja se nije mogla koristiti za zabavu. Odbio je urlajući zato što je mrzeo pomisao na taj nepristojni prizor pred očima siromašnih seljaka. Šta bi mislili o načinu na koji vaspitava sina, o načinu na koji se ophodi prema svojoj ženi kada bi je videli kako polugola pliva u nekakvom bazenu? Tada ne bi bio bolji od nekadašnjih kolonista ili onih buržuja s dekadentnim navikama kojih u zemlji ima tušta i tma i koji besramno mašu svojim blistavim uspehom.

Ali Matilda nije odustajala. Prenebregavala je njegovo odbijanje. Iz godine u godinu vraćala se u napad. Svakog leta kada je duvao šerguj, a nesnosna vrućina joj udarala na živce, iznela bi tu ideju o bazenu koja je izluđivala njenog muža. Mislila je da on ne može da razume – on koji ne zna da pliva i boji se vode. Postala bi meka, gugutava, preklinjala bi ga. Nije sramota da pokažu svoj uspeh. Nikome ne nanose zlo, imali su pravo da uživaju u životu, oni koji su najbolje godine žrtvovali najpre ratu, a potom radu na ovoj farmi. Želela je taj bazen, želela ga je kao naknadu za svoje žrtvovanje, samoću, izgublenu mladost. Sada im je više od

četrdeset godina i ne moraju ništa nikome da dokazuju. Svi farmeri iz okoline, to jest oni koji su živeli moderno, imali su bazen. Da li bi više voleo da se ona izlaže pogledima na opštinskom bazenu?

Polaskala mu je. Pohvalila uspehe u istraživanju o sortama masline i izvozu agruma. Pomislila je da ga je obrlatila stojeći pred njim ružičastih i vrelih obraza, kose od znoja zalepljene za slepoočnice, listova prošaranih venama. Podsetila ga je da sve što su zaradili duguju svom radu, svom žaru. A on ju je ispravio: „Ja sam radio. Ja odlučujem kako se tim novcem raspolaže.“

Kada je to rekao, Matilda nije zaplakala i nije se razbesnela. Osmehnula se u sebi pomislivši na sve što je radila za njega, za farmu, za radnike koje je lečila. Na vreme provedeno u gajenju dece, odvođenju na časove plesa i muzike, na nadziranje dok rade domaći. Amin joj je pre nekoliko godina poverio računovodstvo farme. Pravila je račune, isplaćivala plate i snabdevače. A ponekad, da, ponekad se dešavalo da krivotvori papire. Promenila bi jedan red, izmislila dodatnog radnika ili narudžbinu koja nikada nije dostavljena. I u fioci za koju je ključ imala samo ona skrivala je svežnjeve novčanica koje je uvezivala bež gumicom. Radila je to toliko dugo da više nije osećala stid, pa čak ni strah na pomisao da će je otkriti. Suma je rasla, a ona je smatrala da je to zasluženi odbitak, porez koji je uzimala kao naknadu za poniženja. I da bi se osvetila.

Matilda je ostarila i bez sumnje je njegovom greškom, baš njegovom, izgledala starija nego što jeste. Koža na licu, neprestano izložena suncu i vetru, činila se debljom. Čelo i uglovi usana bili su prepuni bora. Čak je i zelenilo njenih očiju izgubilo sjaj, poput iznošene haljine. Ugojila se. Da bi

isprovocirala muža, jednog vrelog dana zgrabila je crevo za zalivanje vrta i cela se ispolivala. Odeća joj se prilepila za telo, dopustivši da se vide očvrсле bradavice i stidno runo. Tog dana su radnici, provlačeći jezike između pocrnelih zuba, molili Gospoda da Amin ne poludi. Zašto bi odrasla žena uradila nešto takvo? Istina je, ponekad su polivali decu, kada su bila na ivici nesvestice, kada bi buncala od užarenog sunca. Rekli bi im da dobro zapuše nos i zatvore usta jer je voda iz bunara bila nezdrava i mogla vas je ubiti. Matilda je bila poput dece i, kao i ona, nikad se nije umarala od moljakanja. Pominjala je nekadašnju sreću, odmor na moru u Draganovoj kolibi u Mehdiji. Zar Dragan, uostalom, nije sagradio bazen u svojoj kući u gradu? „Zašto bi Korin“, rekla je, „imala nešto što ja nemam?“

Ubedila je sebe da je taj argument naveo Amina da položi oružje. Rekla je to surovo i sigurno poput uterivača dugova. Mislila je da je njen muž 1967. godine imao s Korin vezu od nekoliko meseci. Bila je u to ubeđena iako nikad nije prikupila nikakve druge naznake osim mirisa na njegovim košuljama, traga ruža za usne – tih trivijalnih i ogavnih dokaza koje baštine domaćice. Ne, nije imala dokaza, a on nikada nije priznao, ali to je padalo u oči kao da između dva bića gori vatra koja neće potrajati, ali koju treba izdržati. Matilda je jednom nespretno pokušala da se poveri Draganu. Ali lekar, koji je s vremenom postao još dobroćudniji i još veći filozof, pretvarao se da je ne razume. Odbio je da se svrsta na njenu stranu, da se unizi tim sitničarijama i da, rame uz rame sa ustreptalom Matildom, vodi ono što je smatrao nepotrebnim ratom. Matilda nikada nije saznala koliko je vremena Amin proveo u naručju te žene. Nije znala da li je to bila ljubav, jesu li razmenjivali nežne reči

ili su, naprotiv – a to je možda gore – doživeli tihu i fizičku strast.

Amin je s godinama postao još lepši. Kosa mu je osedela na slepoočnicama i pustio je tanke prorede brkove zbog kojih je ličio na Omara Šarifa. Poput filmskih zvezda, nosio je naočare za sunce koje gotovo nikada nije skidao. Ali nije bio lep samo zbog potamnelog lica, uglastih vilica, belih zuba koje je otkrivao u onim retkim prilikama kada se smejaio. S godinama mu se razvila muževnost. Kretnje su mu se opustile, glas mu se produbio. Sada je njegova krutost prolazila kao suzdržanost, ozbiljan izraz odavao je utisak da je jedna od onih zverki koje naizgled ravnodušno leže izvaljene u pesku, pa se u jednom skoku obruše na plen. Nije bio sasvim svestan koliko je zavodljiv, otkrivao je to malo-pomalo, kako se ta zavodljivost razvijala, kao izvan njega. A u tom načinu na koji se gotovo iznenađivao sobom bez sumnje je počivalo objašnjenje njegovog uspeha kod žena.

Amin je stekao samopouzdanje i obogatio se. Noći više nije provodio otvorenih očiju, zureći u tavanicu i računajući koliko je kome dužan. Više nije sanjao skorou propast, propadanje svoje dece, poniženje čije će žrtve biti. Amin je spavao. Noćne more su ga napustile, a u gradu je postao uvažena ličnost. Sada su ih pozivali na prijeme, želeli da ih upoznaju, da se druže s njima. Godine 1965. ponudili su im da se učlane u Rotari klub, a Matilda je znala da taj poziv nije došao zbog nje nego zbog njenog muža, i da su supruge drugih članova imale nešto s tim. Amin je, iako ćutljiv, privlačio svaku pažnju. Žene su ga pozivale na ples, spuštale obraz na njegov obraz, dovlačile mu ruku do svojih kukova i, premda nije znao šta da kaže, premda nije umeo da pleše, dešavalo mu se da pomisli da je takav život moguć – život lagan

poput šampanjca čiji je miris osećao u njihovom dahu. Na tim prijemima Matilda je mrzela sebe. Smatrala je da previše priča, da previše pije, i zatim provodila dane žaleći zbog svog ponašanja. Zamišljala je da je osuđuju, da je smatraju glupavom i beskorisnom, prezira vrednom što zatvara oči pred muževljevom nevernošću.

Rotarijanci su toliko navaljivali, bili tako dobronamerni, tako pažljivi prema Aminu, i zato što je Marokanac i zato što je klub, primajući Arape u članstvo, želeo da dokaže da je vreme kolonizacije, vreme paralelnih života, završeno. Naravno, mnogi su napustili zemlju tokom jeseni 1956. godine, kada je besna rulja nagrnula na ulice i prepustila se krvožednom ludilu. Ciglana je zapaljena, ljudi su ubijani nasred ulice, a stranci su shvatili da više nisu kod kuće. Neki su utekli, ostavljajući za sobom stanove u kojima je na nameštaj padala prašina, pa su ih otkupljivale marokanske porodice. Zemljoposjednici su odustali od svojih imanja i godina rada koje su u njih uložili. Amin se pitao da li su se kući vratili oni najplašljiviji ili oni najvidovitiji. Ali taj talas odlazaka bio je samo intermeco. Rebalansiranje pre nego što život nanovo krene normalnim tokom. Deset godina nakon sticanja nezavisnosti, Matilda je morala da prizna da se Meknes nije mnogo promenio. Niko nije znao nova imena ulica, arapska imena, i sastanci su se i dalje zakazivali na Aveniji Pol Dumje ili u Ulici Ren, prekoputa apoteke gospodina Andrea. Ostao je notar, ali i prodavac pozamanterije, frizer i njegova žena, vlasnici prodavnice konfekcije na Aveniji, zubar, lekari. Svi su želeli da, možda diskretnije, suzdržanije, nastave da uživaju u radostima tog procvetalog i kicoškog grada. Ne, nije bilo revolucije, već samo promene u atmosferi, nekakve suzdržanosti, iluzije sloge i jednakosti. Na večerama u Rotariju,

za stolovima za kojima se marokanska buržoazija mešala s pripadnicima zajednice Evropljana, činilo se da je kolonizacija bila običan nesporazum, greška zbog koje su se Francuzi sada kajali, a Marokanci su se pretvarali da su je zaboravili. Nekima je bilo stalo da kažu kako nikada nisu bili rasisti i kako im je ta priča bila užasno neprijatna. Kleli su se da im je sada laknulo, da su stvari jasne i da i oni dišu bolje otkako se grad oslobodio kukolja. Stranci su pazili šta govore. Nisu otišli da i time ne bi ubrzali propast zemlje kojoj su bili potrebni. Jednog dana će, naravno, ustupiti svoje mesto, otići će, pa će apotekar, zubar, lekar ili notar biti Marokanci. Ali do tada će ostati i biti korisni. Osim toga, nisu oni bili mnogo drugačiji od Marokanaca koji su im sedeli za stolovima. Tih elegantnih i otvorenih muškaraca, tih pukovnika ili visokih funkcionera čije su žene nosile zapadnjačku odeću i kratku kosu. Ne, nisu se mnogo razlikovali od tih buržuja koji su bez griže savesti, bez zadnjih misli, puštali bosonogu decu da im nose espap pred glavnom pijacom, koji su odbijali da popuste pred preklinjanjem prosjaka „zato što su oni poput pasa koje hranite pod stolom; naviknu se i izgube i ono malo volje što su je imali za naporan rad“. Francuzi se nikada nisu usudili da kažu da je žalosna ta sklonost naroda prosjačenju i žalopojkama. Nisu se usudili da, poput Marokanaca, optuže dadilje za nepoštenje, vrtlare za lenjost, običan narod za zaostalost. Pa su se smejali, malčice preglasno, kada bi njihovi mekneški prijatelji očajnički želeli da jednog dana izgrade modernu zemlju s nepismenim stanovništvom. Ti su Marokanci u osnovi bili poput njih. Govorili su istim jezikom, gledali na svet na isti način, i bilo je teško pomisliti da su jednog dana mogli da ne pripadaju istom taboru i smatraju se neprijateljima.

Amin je u početku bio oprezan. „Okrenuli su ćurak“, govorio je Matildi. „Ranije sam bio pacov, kozojeb, a sada imam pravo na tušta i tma 'gospodine Belhadž'.“ Matilda je shvatila da je on u pravu jedne večeri, na plesu u hacijendi. Monik, frizerova žena, previše je popila i usred razgovora izustila reč „kzojeb“. Prinela je ruke ustima kao da želi da u njih vrati tu sramotnu reč i ispustila dugo „ooooh“ razrogačenih očiju, zajapurenih obraza. Niko osim Matilde to nije čuo, ali Monik nije prestala da se izvinjava. Ponavljala je: „Veruj mi, nisam to htela da kažem. Ne znam šta me je spopalo.“

Matilda nikada nije sa sigurnošću saznala šta je ubedilo Amina. Ali u aprilu 1968. godine saopštio joj je da će bazen biti izgrađen. Nakon iskopavanja valjalo je izliti betonske stranice, a potom postaviti sistem cevi i filtriranja, pa je Amin autoritativno nadzirao radove. Naložio je da se uz rub bazena postavi red oker cigala i Matilda je morala da prizna da one celini daju određenu eleganciju. Oboje su prisustvovali punjenju bazena. Matilda je sela na vrele cigle i gledala kako nivo vode raste, s nestrpljenjem deteta čekajući da joj dospe do gležnjeva.

Da, Amin je popustio. U osnovi, on je bio poglavar, gazda, onaj koji je obezbeđivao hranu radnicima na farmi i njih se nije nimalo ticao njegov način života. U trenutku sticanja nezavisnosti najbolja zemlja je i dalje bila u rukama Francuza, a većina marokanskih seljaka živela je u bedi. Od vremena protektorata, koji je omogućio ogroman napredak u zdravstvu, demografski rast zemlje bio je galopirajući. Za deset godina nezavisnosti, parcele seljaka rasparčavane su dok nisu postale tako male da više nisu mogli da žive od zemlje. Amin je 1962. kupio deo Marijanijevog imanja i zemlju udovice Mersje, koja se nastanila u gradu, u ružnom

stanu blizu Trga Pojmiro. Pokupio je mašine, stoku, zalihe, i po umerenoj ceni nekim porodicama iznajmljivao delove zemlje koje su one navodnjavale pomoću sistema kanala. U okolini se o Aminu govorilo kao o teškom, tvrdoglavom, razdražljivom gazdi, ali niko nikada nije doveo u pitanje njegov integritet i smisao za pravdu. Godine 1964. dobio je znatnu pomoć od ministarstva kako bi navodnjavao jedan deo gazdinstva i kupio moderan materijal. Amin je ponavljao Matildi: „Hasan II je shvatio da smo pre svega ruralna zemlja i da poljoprivredi treba pomoći.“

Kad je bazen bio spreman, Matilda je organizovala prijem s novim prijateljima iz Rotari kluba. Nedelju dana je pripremala ono što je nazivala *garden party*. Zaposlila je konobare i kod jednog dostavljača hrane iz Meknesa iznajmila srebrne poslužavnike, posuđe iz Limoža i čaše za šampanjac. Naložila je da se stolovi rasporede u vrtu i male vaze napunila buketima poljskog cveća – makovima, nevenima, ljutićima koje su radnici, po njenom nalogu, ubrali tog jutra. Gosti su je hvalili. Žene su ponavljale da im je to „ljupko, naprosto ljupko“. A muškarci su tapšali Amina po leđima diveći se bazenu. „Bogami, Belhadžu, dobro tebi ide!“ Mešui² je dočekan aplauzima i Matilda je insistirala da se gosti služe rukama, „po marokanski“. Svi su se bacili na životinju, uklanjali pečenu kožicu i uranjali prstima u meso, kidajući meke i masne komade koje su umakali u so i kumin.

Obrok je trajao do sredine popodneva. Alkohol, vrućina i tiho pljuskanje vode opustili su ih. Dragan je polako klimao glavom poluzatvorenih očiju. Na površini bazena lebdeo je oblak crvenih vilinskih konjica.

² Ovčetiina pečena na ražnju. (Prim. prev.)

„Ova kuća je pravi raj“, oduševljavao se Mišel Kurno. „Ali budi oprezan, dragi moj Amine. Bolje ti je da kralj ne prođe ovuda. Nisam vam pričao šta sam čuo?“

Kurno je imao trbuh velik kao u trudne žene i uvek je sedeo raširenih nogu, s rukama na stomačini. Njegovo lice, zajapureno i crveno, bilo je vrlo izražajno, a zelene oči sačuvale su nešto detinje, neki nestašluk, neku znatiželju, što ga je činilo dirljivim. Pod narandžastim suncobranom koji je Matilda postavila, Kurnoova koža izgledala je još crvenija, a Aminu, koji je sada zurio u njega, činilo se da njegov novi prijatelj samo što nije eksplodirao. Radio je za trgovinsku komoru i imao veze u poslovnim krugovima. Živeo je između Meknesa i prestonice i u Rotari klubu su ga cenili zbog smisla za humor, a naročito zbog dara za pripovedanje priča o dvoru i intrigama koje se tamo pletu. Delio je tračeve kao slatkiše gladnoj deci. U Meknesu se nije događalo ništa ili barem ne bogzna šta. Bolje društvo se osećalo odsečenim od sveta, osuđenim na provincijalni i dosadni način života. Nisu znali šta se zaista plete u velikim gradovima na obali, tamo gde se odlučivalo o budućnosti zemlje. Stanovnici Meknesa morali su se zadovoljiti zvaničnim saopštenjima i glasinama koje su kolale o zaverama, pobunama, nestanku Mehdiya ben Barke u Parizu ili drugim protivnicima režima čija se imena nikada nisu izgovarala naglas. Većina njih nije čak znala ni da zemlja već tri godine živi u vanrednom stanju, da je skupština raspuštena, a ustav uspavan. Naravno, nikome nije bilo nepoznato da je početak vladavine Hasana II bio težak i da je morao da se suočava sa sve radikalnijom opozicijom. Ali ko je mogao tvrditi da zna istinu? Srce vlasti bilo je daleko i neprozirno mesto koje je izazivalo zebnju i fascinaciju u isti mah. Žene su naročito volele da slušaju

priče o haremu u koji je kralj zatvorio bezmalo trideset konkubina. Zamišljale su da se iza zidina mešvara³ odigravaju proslave dostojne holivudskih peplum filmova i da šampanjac i viski teku u potocima kod Prorokovih potomaka. Takvim pričama ih je opijao Kurno.

Pokušao je da priđe stolu i počeo da priča zavereničkim tonom. Gosti su načuljili uši, svi osim Dragana, koji je bio zaspao i usne su mu lagano podrhtavale. „Zamislite, kralj je pre nekoliko nedelja kolima prošao pored nekog lepog imanja. U Garbu, čini mi se, ali nisam siguran. Bitno je da mu se to mesto dopalo. Tražio je da obiđe gazdinstvo, da se sretne s vlasnikom. I dok si rekao keks, otkupio je imanje za sumu koju je sam odredio. Jadni vlasnik nije mogao ništa da kaže.“

Za razliku od gostiju, Amin se nije smejao. Nije voleo prenošenje tračeva, nije voleo da se ružno priča o tom monarhu koji je od stupanja na presto 1961. godine razvoj poljoprivrede postavio kao prioritet.

„To je rekla-kazala“, rekao je. „Zlonamerne glasine koje izmišljaju ljubomorni ljudi. Istina je da je taj kralj razumeo da se od Maroka može napraviti nova Kalifornija. Umesto što lažu, bolje bi im bilo da se raduju zbog politike brana, programa navodnjavanja koji će svim seljacima omogućiti da žive od svog rada.“

„U zabludi si“, prekinuo ga je Mišel. „Koliko ja znam, taj mladi kralj se pre svega bavi dugim noćnim zabavama koje organizuje u palati, i svojim partijama golfa. Ne bih želeo da te razočaram, dragi moj Amine, ali njegova ljubav prema felasima⁴ naprosto je bacanje prašine u oči. Prizeman politički

³ Unutrašnje dvorište u kraljevskoj palati. (Prim. prev.)

⁴ Arapski, naročito egipatski seljak. (Prim. prev.)

manevar kako bi sačuvao naklonost dobrih ljudi koji žive po zabitima. Inače bi već pokrenuo pravu agrarnu reformu, dao bi zemlju onim milionima seljaka koji nemaju ništa. U Rabatu se zna da zemlje nikada neće biti dovoljno za sve.“

„Šta ti misliš?“, planuo je Amin. „Da će vlast odjednom nacionalizovati sve posede kolonista i uništiti zemlju? Da razumeš išta u mom poslu, znao bi da je dvor u pravu što to radi malo-pomalo. Šta znaju u Rabatu? Naš poljoprivredni potencijal je ogroman. Proizvodnja žitarica neprestano raste. Samo ja izvozim dva puta više agruma nego pre deset godina.“

„Onda bi morao da budeš oprezan. Uskoro će možda doći da ti uzmu zemlju da bi je podelili felasima koji je nemaju.“

„Ne smeta mi da obogaćuju siromašne. Ali ne nauštrb onih koji su, poput mene, izgradili pouzdana gazdinstva posle godina i godina rada. Kralj to zna. Seljaci jesu, i ostaće, najbolji branioci prestola.“

„Ma da! Iz tvojih usta u božje uši, kao što se kaže“, nastavio je Mišel. „Ali ako hoćeš moje mišljenje, tog kralja zanima samo šurovanje. Ekonomiju prepušta krupnim buržujima, koji se zahvaljujući njemu bogate i svuda ponavljaju da u Maroku samo kralj valja.“

Amin je pročistio grlo. Nekoliko trenutaka je zurio u komšijino crveno lice, njegove dlakave ruke, pa je pozeleo da mu zakopča dugme na kragni košulje i gleda kako se guši.

„Trebalo bi da paziš šta pričaš. Mogao bi da budeš prognan zbog držanja takvih govora.“

Mišel je protegnuo noge. Činilo se da samo što nije skliznuo sa stolice i tresnuo o zemlju. Na licu mu je lebdeo skamenjeni osmeh.

„Nisam hteo da te uvredim“, izvinio se.

„Nisi me uvredio. Ovo kažem radi tebe. Ponavljaš da poznaješ ovu zemlju, da si ovde kao kod kuće. Onda bi morao da znaš da se ovde ne može sve reći.“

Sutradan je na zid u svojoj radnoj sobi Amin okačio fotografiju u pozlaćenom ramu. Crno-beluu sliku na kojoj Hasan II u flannelskom odelu gleda u daljinu sa ozbiljnim izrazom lica. Okačio ju je između agronomskog prikaza orezivanja vinograda i novinskog članka o farmi u kojem je Amin opisan kao pionir u gajenju maslina. Amin je mislio da će to impresionirati klijente ili snabdevače kada ih bude primao, ili pak njegove radnike kada dolaze da se žale. Vreme su provodili kukajući, sa štrokavim rukama položenim na radni sto i izmučenim licima oblivenim suzama. Žalili su se na bedu. Gledali su napolje, kroz zastakljena vrata, i činilo se da insinuiraju kako je Amin srećnik. Nije mogao da razume šta znači biti običan radnik, seljačina koja, da bi prehranila porodicu, ima samo jalovo parče zemlje i dve kokoške. Tražili su avans, protekciju, kredit, a Amin je odbijao. Govorio im je da počnu iz početka i budu hrabri, kao što je on bio u prvo vreme na ovom gazdinstvu. „Otkud mislite da imam sve ovo?“, pitao je pružajući ruku. „Mislite da sam imao sreće? Sreća nema ništa s tim.“ Pogledao je u monarhovu fotografiju i shvatio